

Republica Moldova

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă de știință și cultură filologică

Sediul redacției:

277012, or. Chișinău, str. Pușkin 22, Casa Presei, et. 5

tel.: 23 44 12, tel./fax: 23 44 19,

Adresa pentru corespondență:

277012, or. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare 134, curia postală nr. 83

Nr. 89
23 08 1995

Stimate domnule profesor ENGEN COȘERGAN,

Avem deosebită plăcere să Vă expediem ultimele noastre apariții editoriale: numărul 3-4, jubiliat, al revistei "Limba Română" și antologia "Limba română este patzia mea" - un modest omagiu geniului și spiritului de sacrificiu al Dumneavoastră.

Primiți și cu această ocazie felicitările și urările noastre de bine!

Al dumneavoastră,
Alexandru BĂNȚOȘ
Leo BORDEGĂNU
Gon COMȚESCU

Alexandru Bănțoș
Leo Bordanu
Gon Comțescu

CZU 805.90 (082.2)
L 62

Selecție și prefață:
Alexandru BANTOȘ,
redactor-șef al revistei "Limba Română"

Coordonatori:
acad. **Silviu BEREJAN**, prof. **Anatol CIOBANU**,
prof. **Nicolae MĂTCAȘ**

*Antologia, tipărită cu sprijinul Guvernului României, al Consiliului pentru
Problemele Românilor de Pretutindeni, se distribuie gratuit în bibliotecile și instituțiile
de învățământ din Republica Moldova, în sudul Basarabiei și nordul Bucovinei.*

*Editorii aduc și pe această cale mulțumiri domnilor **Mihai UNGHIANU**, secretar
general adjunct, **Nicolae Dan FRUNTELATĂ**, secretar de stat, **George MARINESCU**,
director D.I.P., și **Victor NITREANU**, expert guvernamental.*

Coperta:
Isai CÎRMU

Lectori:
Leo BORDEIANU, **Ion CONȚESCU**

Machetare computerizată:
Lucia PÎSLARU, **Lilia CIOBANU**

B 4601000000-08
M - 165 - 96

ISBN 7-79846-043-0

© Revista "Limba Română"
Fundăția Culturală "Grai și Suflet"

Adevărul despre noi

Limba ROMÂNĂ

este
patria mea

Studii. Comunicări. Documente

Antologie de texte

publicate în revista "Limba Română" (Chișinău), 1991—1996

Lucrarea a fost editată cu sprijinul Guvernului României,
al Consiliului pentru Problemele Românilor de Pretutindeni

Revista "Limba Română"
Fundăția Culturală "Grai și Suflet"
Chișinău, 1996

Cu ce măsură măsoari, măsoara-ți-se-va,
spune înțelepciunea populară.

Eugen Coșeriu este o măsură a forței și
demnității noastre științifice și umane. El este
cealaltă moșie basarabeană, **cealaltă** moșie
românească, scăpat în chip victorios de
colectivizarea, ca să zicem așa, colhoznică
și intrat prin harul și puterea excepțională,
de geniu, a cercetării lingvistice, în rîndul
celor mai strălucite valori de spirit universale
în respectivul domeniu.

Mi-e dor de cumițenia și frumusețea
Domniei sale așa cum, poate, numai de
Mama și Eminescu mi-e dor.

Grigore VIERU

27 iulie 1996

A promova sub orice formă o limbă moldovenească
deosebită de limba română este, din punct de vedere
strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică;
din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie;
și din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice
și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.

Eugen COȘERIU

Se dedică
ilustrului lingvist al contemporaneității
Eugen COȘERIU,
originar din Mihăileni, Bălți,
Basarabia

EUGEN COȘERIU
75

Ca și aezul, limba caze ne leagă și ne ține în viață nu poate fi hotar între frați, iar cei caze o tzag forțat între noi ca mînioasă gzanită voz zămîne zuşinați puzuzi în fața Lui Dumnezeu și înaintea Istoziei. Minți zuginite, înșuzubate stzîmb în niște vieți de zoboți pzoimpeziali, au încezcat demențial de-a lungul a peste 150 de ani — și mai înceazcă și azi — să taie aezul în două și să-l colozeze cu o boia politică ce nu s-a lipit decît de bolnăvicioasa, conjunctuzala și agzesiva loz imaginație. Astfel, pzin cel mai czas dezmaț politic, s-a ajuns la a se fixa în Constituția Republicii Moldova un fals lingvistic și politic sub satanicul număr 13, botezat la fel de satanic limba moldovenească. Limba moldovenească ce în accepția unui om nozmal, adică în percepezea unui om caze poate citi ușoz dedesubtuzile politice, nu este altceva decît azmata a 15-a de ocupație.

Nu ozice lege, chiaz dacă se vzea lege constituțională, poate fi sau tzebuie respectată. Respectăm numai legea caze și ea ne respectă pe noi. Mai exact, legea caze cinstește Istozia.

În acest sens, noi czedem că buclucașul Articol 13 poate deveni lege numai după ce va fi consfințit de mazile și numeroasele dovezi lingvistice și istorice întzuchipate de cei mai de seamă clasici ai literaturii noastre, de cei mai valoroși lingviști și istorici din tzezut, la fel de adevăzații savanți contemporani de la noi, cît și de personalitățile univezsale.

Caztea ce avem în față se vzea — și este — un azgument de neclintit în acest sens: tzaîm în familia unei singuze limbi — limba zomână. Daz, totodată, ea este și o dzamatică dovadă a faptului că proverbul aceleiași limbi "Un nebun azuncă o piatză și zece înțelepți o caută" nu s-a învechit.

Limba zomână, — spunea I.P. Cazagiale, — este Caztea de boierie a unui neam călit de focul atîtoz încezcăzi de piezanie. Să onozăm, deci, cu demnitate și deplină mîndzie, cea mai nobilă Cazte a neamului pentzu caze au căzut capete, s-a văzsat sînge, în cupzinsul căzeia am visat, am luptat, am viețuit și viețuim nemuzitozi!

Academician Gz. VJERU

SUMAR

Prefață de Alexandru BANJOS.....	11
I. LIMBA ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ	
Eugen COȘERIU Latinitatea orientală.....	15
Nicolae CORLĂTEANU Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate).....	33
Grigore BRÂNCUȘ Vitalitatea limbii române.....	45
Dumitru IRIMIA Limba — componentă fundamentală a specificului național.....	51
Ioan OPREA Limba literară și conștiința națională.....	55
Ion BUGA Băștinașii din Republica Moldova (limba și numele lor) sub aspectul dreptului internațional.....	59
Anatol CIOBANU Eroziunea conștiinței naționale a românilor moldoveni.....	65
Nicolae MĂTCAȘ Simulacrul adevărului științific.....	73
II. CORELAȚIA LIMBĂ—DIALECT—GRAI	
Matilda CARAGIU-MARIOȚEANU Varietatea limbii române.....	93
Ștefan GIOSU Dialectele limbii române.....	99
Nicolae SARAMANDU Graiurile moldovenești în cadrul limbii române.....	107
Silviu BEREJAN Varietatea moldovenească a vorbirii orale românești și limba literară scrisă.....	111
Eugen BELTECHI Limba literară și literatura dialectală.....	117
Nicolae RAIEVSCHI Caracterul supradialectal al limbii române literare.....	121
Vasile MELNIC Graiurile și unitatea limbii române.....	125

Eugen COȘERIU,
membru de onoare al A.R. și al A.Ș.M.,
Tübingen

LATINITATEA ORIENTALĂ

1. PRELIMINARII

Latinitatea orientală este reprezentată de români, adică de vorbitorii limbii latine (ori neolatine) orientale; iar aceasta este astăzi — și de multe secole — **numai limba română** ca limbă istorică (opusă altor limbi istorice, ca italiana, franceza, spaniola, germana, engleza, rusa etc.), cu cele patru dialecte ale ei: dacoromân, istroromân, aromân și meglenoromân.

Romaniștii împart Romania europeană — spațiul lingvistic romanic din Europa — într-o *Romanie occidentală* și o *Romanie orientală*, separate prin linia Spezia-Rimini. Romania orientală (ori *apenino-balcanică*) cuprinde **dialectele italiene** la sud de linia Spezia-Rimini, **limba dalmată** și **limba română**. Dar în acest caz e vorba de o unitate genealogică încă "preromanică", anterioară formării limbilor romanice ca limbi istorice independente și, în ceea ce privește limba română, anterioară întreruperii totale, sau aproape totale, a contactelor între Italia — ori, mai bine zis, spațiul **lingvistic italo-roman** — și graiurile românești ori preromâne —, adică **spațiul lingvistic românesc**. În afară de aceasta, criteriul genealogic, deși, bineînțeles, esențial și primar, nu e singurul criteriu când e vorba de a clasifica limbile și de a stabili poziția unei limbi în raport cu alte limbi. Vom aplica de aceea aici mai multe criterii pentru a stabili cu exactitate, deși numai în linii mari, a) poziția limbii române între limbile romanice, b) poziția dialectelor românești în cadrul limbii române între limbile romanice, c) poziția așa-zisei limbi moldovenești în cadrul dialectului dacoromân și în raport cu limba română comună exemplară și literară.

2. CADRUL TEORETIC AL PROBLEMEI

Ca să înțelegem care este locul limbii române între limbile romanice și care sînt raporturile dintre dialectele și graiurile românești în cadrul latinității orientale, trebuie să precizăm mai întîi că:

a) limbajul în general e guvernat de două principii universale, care se află într-un raport dialectic reciproc: **creativitatea** (faptul că limbajul este în esența sa activitate creatoare sau *enérgeia*) și **alteritatea** (faptul că limbajul este totdeauna "și pentru alții", "și al altora", nu numai pentru un individ și al unui singur individ). Creativitatea duce pe plan istoric la diversitate; alteritatea, la omogenitate. Alteritatea — solidaritatea între vorbitori — este rațiunea de a fi a limbilor și a continuității acestora în istorie;

datorită alterității limbajul se prezintă totdeauna sub formă de tradiții istorice pe care le numim "limbi". Tot alterității i se datorează, în fond, formarea limbilor **comune și exemplare (standard) supradialectale**, adică situate deasupra varietății dialectale și regionale a limbilor. Dar alteritatea nu anulează creativitatea: creativității i se datorează "dinamica" limbilor — "schimbarea lingvistică" în diacronie, într-un anumit sens constant — și, în sincronie, varietatea "internă" a oricărei limbi;

b) o limbă este o **tehnică istorică** a vorbirii: nu un produs static, un "lucru", ci un **sistem dinamic** de procedee, de moduri de a produce;

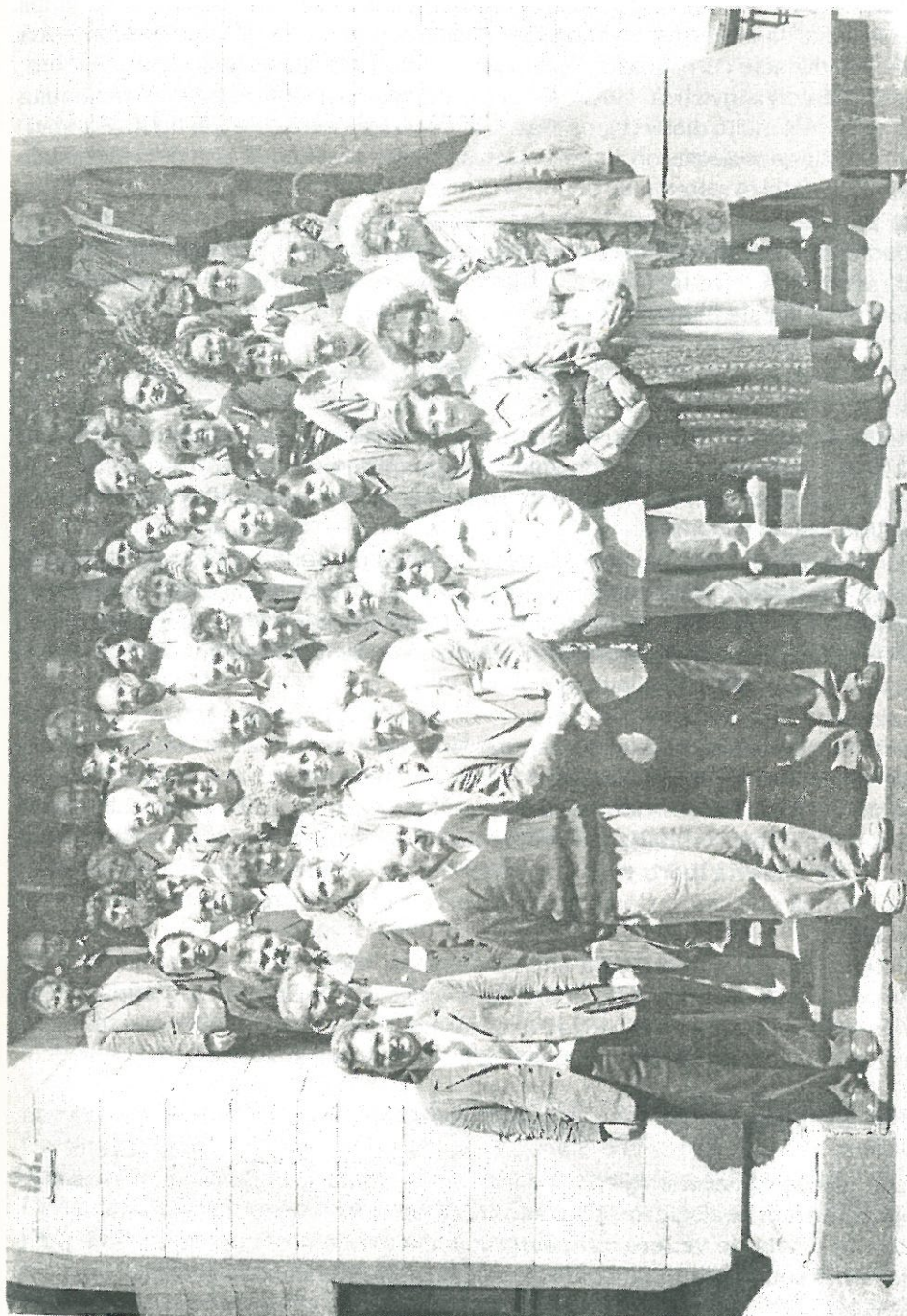
c) în cadrul unei tehnici lingvistice, se pot deosebi trei niveluri: **norma limbii** (realizarea comună și tradițională a tehnicii), **sistemul limbii** (constituirea opozițiilor distinctive sau funcționale, atât de conținut — semantice —, cât și de expresie — materiale —, atât în gramatică, cât și în vocabular) și **tipul limbii** (principiile de structurare funcțională, categoriile de opoziții funcționale ale unei limbi).

Un sistem poate corespunde mai multor norme de realizare; și un tip — mai multor sisteme;

d) afinitatea sau analogia între limbi diferite poate fi de trei tipuri, care nu trebuie confundate. Ea poate fi istorică *primară* sau *genealogică* (datorată provenienței din aceeași limbă istorică anterioară, adică faptul că limbile respective reprezintă forme ulterioare ale unei singure limbi anterioare, rezultatele dezvoltării istorice a unei singure limbi), *tipologică* (datorată faptului că limbile respective țin de același tip structural, chiar fără a fi înrudite din punct de vedere genealogic) și istorică *secundară* sau "*areală*" (datorată faptului că limbile respective, independent de originea lor, aparțin unei aceleiași "arii" de influențe unilaterale sau reciproce). Analogia de natură genealogică este atât funcțională, cât și materială: limbile "înrudite" în acest sens se aseamănă și din punct de vedere material (de exemplu, formele și procedeele morfologice "moștenite" ale limbii engleze se aseamănă cu forme și procedee morfologice ale altor limbi germanice). Analogia de natură tipologică e analogie de procedee și categorii funcționale (de exemplu, maghiara și turca prezintă aceleași procedee generale de "aglutinare" și de "armonie vocalică"). Analogia de natură "areală" e în primul rând analogie de procedee condiționată de influențe: limbile unei arii utilizează în același fel "instrumentele" (formele) lor de origine materială diferită.

Prin urmare, limbile pot fi comparate între ele și clasificate din aceste trei puncte de vedere: ele pot constitui (după G.A. Klimov) **clase genealogice** (sau "*familii lingvistice*"), **clase tipologice** și **clase "areale"** (sau "*ligi lingvistice*"). Aceste clase pot, bineînțeles, să coincidă; și coincid chiar de cele mai multe ori, însă nu în mod necesar. Cu alte cuvinte: limbile din aceeași familie țin, de regulă, de același tip lingvistic și aparțin, de obicei, aceleiași arii lingvistice; ele pot însă și să dezvolte tipuri lingvistice diferite și pot fi atrase în arii diferite de afinitate secundară. Astfel, engleza diferă la nivelul tipului lingvistic de celelalte limbi germanice (și, mai ales, de limba germană); tot astfel, limba bulgară modernă prezintă un alt tip lingvistic decât celelalte limbi slave și, din punct de vedere areal, aparține așa-zisei "ligi lingvistice balcanice".

Aceleași distincții se pot aplica și **dialectelor**, care, de fapt, nu sînt altceva decât limbi — sisteme lingvistice — "sintopice" (delimitate în spațiu) subordonate unei limbi istorice. Între dialectele aceleiași limbi istorice există prin definiție unitate genealogică; ele pot însă dezvolta subtipuri diferite în cadrul aceluiași tip și pot fi atrase în arii

Congresul al V-lea al Filologilor Români. Chișinău, 1994.

lingvistice diferite. Ba mai mult: dialectele înrudite genealogic, dar ținând de sisteme dialectale diferite, pot converge într-o singură limbă istorică. Acesta este cazul limbii italiene: italiana, ca limbă istorică, cuprinde, datorită convergenței din epoca preromanică și romanică, dialecte care, la origine, țineau de ramuri diferite ale limbii latine vulgare;

e) schimbarea lingvistică, considerată pentru aceleași serii de fapte în mai multe limbi (sau în mai multe dialecte), poate fi, din aceleași motive, de trei tipuri (Klimov). În cadrul unității genealogice originare, schimbarea este **divergență** și duce la diversitate la nivelul normei și al sistemului, uneori și la nivelul tipului; în cadrul unității tipologice ea este **paralelism** (schimbare în același sens cât privește principiile de structurare); și, în cadrul unității "areale", este **convergență**. Între sistem și normă, raportul este, formal, același ca între tip și sistem: sistemul se realizează în norme diferite, dar schimbările în aceste norme sînt paralele.

3. LIMBILE ROMANICE

Limbile romanice constituie, în primul rînd, o unitate genealogică: o **familie de limbi**. În această familie se pot deosebi: "o subfamilie occidentală" și o "subfamilie orientală" (italiana, dalmata, româna), limba sardă rămînd "între" aceste două subfamilii.

În al doilea rînd, toate limbile romanice, în afară de franceza modernă, țin și de același **tip lingvistic**, care, cum am putut stabili cu altă ocazie, nu este nici "analitic", nici "sintetic". Principiul de bază al acestui tip este: determinări interne ("paradigmatice") pentru funcțiuni interne (nerelaționale) și determinări externe ("sintagmatice": perifraze) pentru funcțiuni externe (relaționale).

În al treilea rînd, toate limbile romanice occidentale, împreună cu franceza și, de data aceasta, cu italiana și dalmata, reprezintă o **arie lingvistică** continuă de afinitate istorică secundară datorită influențelor comune ori reciproce și, mai ales, contribuției constante a latinei clasice la formarea și dezvoltarea acestor limbi. În această arie se pot deosebi trei subarii: **subaria galo-romanică** (franceza, franco-provensala, occitana cu gascona), **subaria ibero-romanică** (portugheza, spaniola, catalana) și **subaria italo-romanică** (italiana, cu toate dialectele ei cele septentrionale, sarda, retoromana și dalmata).

Aceasta explică extraordinara unitate a limbilor romanice, în afară de franceza modernă (diferită din punct de vedere tipologic) și de limba română (separată din punct de vedere "areal"); cu excepția francezei moderne și a românei, limbile romanice reprezintă o unitate nu numai genealogică, ci și tipologică și "areală".

4. LIMBA ROMÂNĂ

Care este deci poziția limbii române între limbile romanice? Ce ne spun în această privință criteriul genealogic, cel tipologic și cel "areal"?

4.1. Din punct de vedere genealogic, limba română este, în primul rînd, pur și simplu **latină** sau **neolatină** în toate aspectele ei "moștenite" sau dezvoltate din cele moștenite și care reprezintă structurile ei esențiale. În al doilea rînd, româna ține genealogic de *Romania orientală* și prezintă deci cele mai multe coincidențe "originare" (conservări și dezvoltări comune) cu italiana, mai ales cu italiana centrală și meridională:

"dacă toate limbile romanice sînt "surori", italiana și româna sînt surori gemene" (G. Bonfante). În al treilea rînd, atît prin elementele latine care-i sînt specifice (elemente păstrate numai în limba română ori în unul sau altul din dialectele ei, mai ales în dialectul dacoromân) și prin coincidențele cu alte zone conservatoare din Romania (cu sarda — zonă "izolată" — și cu portugheza-spaniola — zonă "laterală", în sensul lui M. Bartoli, ca și româna), cît și prin "divergența" originară, în cadrul latinei vulgare dunărene (datorită, în parte, substratului ei specific și influenței grecești vechi directe), și prin cea ulterioară (datorită, tot numai în parte, influenței slave și influenței grecești bizantine), limba română reprezintă o **unitate autonomă** în cadrul latinității în general și în cadrul României orientale în parte. Și anume o unitate foarte omogenă: "Tot ceea ce deosebește limba română, pe de o parte, de limba latină și, pe de alta, de celelalte limbi romanice e comun celor patru dialecte" (S. Pușcariu). În această privință limba română ca limbă istorică este, precum se știe, mai unitară decît alte limbi romanice: mult mai unitară decît limba istorică italiană (în care dialectele primare prezintă diferențe uneori radicale), mai unitară decît franceza și cel puțin tot atît de unitară ca spaniola istorică, cu cele trei dialecte primare ale ei (astur-leonez, castilian, navaro-aragonez).

4.2. Din punct de vedere tipologic, limba română corespunde exact **tipului lingvistic romanic** general (fără franceza modernă). Ba chiar îi corespunde mai bine decît alte limbi romanice; de exemplu, prin faptul că are articolul hotărît enclitic, prin marcarea dublă a multor forme de plural (*pas—pași, cal—cai, roată—roți, floare—flori*), prin faptul că a înlocuit în mod consecvent **toate** comparativele de tipul *maior, melior* etc. Din acest punct de vedere e mai avansat uneori dialectul dacoromân, alteleori, cel aromân; acesta din urmă, de exemplu, prin faptul că și la nominativ are astăzi nu numai *eu*, ci și *mine*, și nu numai *tu*, ci și *tine* (adică, de fiecare dată, formele dialectale corespondente).

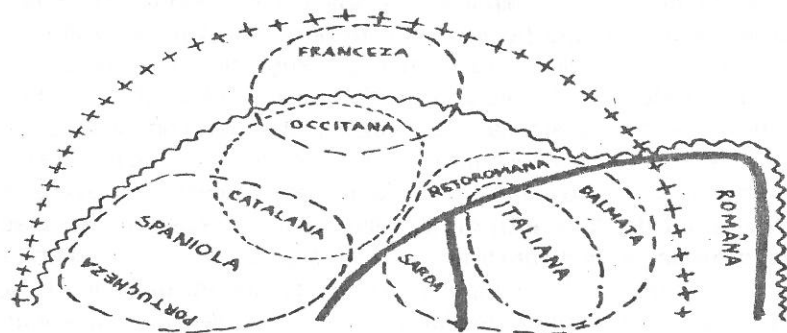
4.3. Din punct de vedere areal, limba română, cu toate dialectele ei, reprezintă o **arie autonomă** în spațiul lingvistic romanic, arie opusă mării arii romanice occidentale, adică tuturor celorlalte limbi romanice: tocmai din acest punct de vedere româna este azi **singura reprezentantă a latinității orientale** (din punct de vedere genealogic nu e decît o unitate secundară în cadrul României orientale; și din punct de vedere tipologic nu e o unitate autonomă).

Autonomia areală a limbii române în cadrul latinității e determinată în primul rînd — și în sens negativ —, de faptul că româna s-a dezvoltat fără influența constantă a latinei clasice și în afara rețelei de influențe reciproce care caracterizează limbile romanice occidentale, mai ales la nivelul limbilor comune și literare (în limba română, influența latină clasică și neolatină occidentală e, pînă foarte tîrziu, numai marginală și sporadică ori indirectă). E ceea ce îl făcea pe W. Meyer-Lübke să considere româna ca dezvoltarea cea mai "autentică" ("spontană" și "naturală") a limbii latine (vulgare). De altfel, o intuiție asemănătoare (deși foarte șubred fondată și greșit explicitată) o avusese deja M. Raynouard, care considera limba română ca dezvoltată direct din latină, fără faza intermediară romanică, pe care el o identifica cu provensala. Și nici Petru Maior nu era prea departe de aceeași intuiție.

În al doilea rînd — și în sens pozitiv —, autonomia areală a limbii române e determinată de substratul ei specific, de influența slavă și de contactele în spațiul dunărean cu alte limbi neromanice (cărora, în aria occidentală, li se opun alte substraturi, mai ales cel celtic, și influența germanică). Prin substrat și prin aceste contacte cu

alte limbi, româna a fost atrasă într-o altă ligă lingvistică, așa-zisa "ligă lingvistică balcanică". Acest fapt nu trebuie înțeles în sensul că limba română ar fi fost numai ea influențată de alte limbi: în realitate, influențele au fost reciproce. Cum am arătat de mai multe ori (v., de exemplu, **Balkanismen oder romanismen?**, *Fakten und Theorien*, Tübingen, 1982, p. 37—43), latina dunăreană și preromâna au contribuit în mod decisiv la constituirea ligii lingvistice balcanice; și foarte multe "balcanisme" sînt totodată "romanisme".

4.4. Poziția limbii române între limbile romanice, în conformitate cu cele trei criterii de clasificare pe care le-am adoptat, este, așadar, următoarea:

- frontiera genealogică între "Romania occidentală" și "Romania orientală"
- ~~~~~ limită tipologică
- limită "areală"
- ..... limite de arii secundare

5. DIALECTUL DACOROMÂN

5.1. În procesul de formare a unei limbi istorice schimbarea lingvistică este în același timp **divergență** (față de limba anterioară) și **convergență**, atât semantică, cât și materială (prin răspîndirea inovațiilor de la un vorbitor la altul, de la un grai la altul); și, se înțelege, și **paralelism**, în măsura în care schimbarea e realizare a posibilităților aceluiasi sistem în norme diferite ori realizare progresivă a aceluiasi tip lingvistic în sisteme diferite. Printr-o divergență-convergență în acest sens în cadrul latinei vulgare dunărene s-a ajuns la ceea ce numim "româna comună" (Urrumänisch). Pe cînd divergența ca atare, ca și paralelismul funcțional și conservările (adică "neschimbarea"), nu implică unitate "areală", convergența, mai ales cea materială (fonetică și morfologică), implică o astfel de unitate. Între graiurile preromâne a existat deci continuitate "areală". Altfel nu ne putem explica trăsăturile care, nefiind nici simple conservări, nici fapte de paralelism numai funcțional (și nu totodată și material), sînt totuși comune tuturor dialectelor, nici inovațiile de același fel (ca, de exemplu, palatalizarea labialelor) care se întîlnesc în cel puțin două dialecte. Aceasta nu înseamnă că româna comună trebuie să fi fost o unitate cu totul omogenă (nu există limbi "naturale" monolitic unitare!), nici că tot ceea ce, în unele graiuri românești, e dezvoltare de fapte latino-vulgare trebuie să fi fost cîndva comun tuturor dialectelor, nici că inovațiile care separă astăzi dialectele românești ar fi toate ulterioare fazei românei comune. Înseamnă numai că

în spațiul lingvistic preromân au existat **curenți de convergență** care au ajuns să cucerească în întregime acest spațiu și altele care au cucerit numai o parte din același spațiu, și altele care au atins numai acele graiuri care urmau să constituie mai tîrziu dialectele limbii române. De altfel, chiar și dialectul dacoromân, atît de unitar în comparație cu multe dialecte ale altor limbi romanice, e, foarte probabil, produsul unei convergențe între două tipuri de graiuri (continuate, în parte, de cel moldovenesc și de cel muntenesc). Tot rezultatul unei convergențe, la un nivel mai înalt, este și limba română comună (*Gemeinrumänisch*) și literară: în acest proces de convergență — cu puține excepții (cum ar fi cea a diftongului *ii* în *cîine*, *pîine*, *mîini*, care, de altfel, nici pînă astăzi nu e cu totul general în limba scrisă, și încă mai puțin în limba vorbită) — fiecare grai (comun și literar) a renunțat la anumite trăsături **regionale** în favoarea altor trăsături mai **generale** ori susținute de tradiția scrisă. Astfel, la nivelul "exemplar" al acestei limbi, avem astăzi, pe de o parte, *zîină*, *zic*, nu *dzîină*, *dzîc*; *cer*, *cine*, nu *șer*, *șine*; *joc*, *ger*, nu *žoc*, *žer*, dar, pe de altă parte, *cred*, *văd*, *aud*, *pun*, *spun*, nu *crez*, *văz*, *auz*, *pui*, *spui*; *ușă*, *mătușă*, nu *ușe*, *mătușe*.

Această ultimă convergență privește numai dialectul dacoromân. După despărțirea geografică a dialectelor (care, de altfel, n-a fost nici subită, nici simultană), procesele de convergență nu s-au mai produs în tot spațiul lingvistic românesc, ci numai în fiecare dialect în parte, în dialectele sud-dunărene în mai mică măsură decît în dialectul dacoromân și, în general, numai la nivelul graiurilor regionale. Încercarea de a elabora o limbă comună daco-macedoromână a rămas o încercare izolată; încercările unor reprezentanți ai Școlii Ardelene de a introduce aromânisme (de ex., *vrută* pentru "iubită") în dacoromâna literară n-au avut nici un efect asupra limbii române comune, și influența dacoromână asupra aromânei e numai sporadică ori superficială și limitată la nivelul cult și literar.

5.2. Poziția dialectului dacoromân în cadrul limbii istorice române e rezultatul acestor procese de divergență și convergență anterioare și ulterioare despărțirii dialectelor, precum și al influențelor exercitate asupra acestui dialect, mai ales după despărțirea sa de celelalte dialecte.

5.2.1. Din punct de vedere genealogic, dialectul dacoromân este astăzi, pe de o parte, cel care păstrează cele mai multe elemente latine specifice și nespecifice și, pe de alta, **cel mai "avansat"** sub raport fonetic și gramatical (de exemplu, în ceea ce privește dezvoltarea sistemului verbal și formarea cuvintelor); celelalte dialecte sînt, în general, mult mai conservatoare și mai puțin "dezvoltate".

5.2.2. Din punct de vedere tipologic, toate dialectele românești țin de același tip lingvistic. Dar, în cadrul acestui tip romanice general (cu excepția francezei moderne), dialectul dacoromân a dezvoltat un **subtip caracterizat prin hipertrofia determinării**, mai ales a determinării nominale. Astfel, în dacoromână avem nu numai *omu-l*, ci și *cel bun*, *cei doi*, și, mai puțin generalizate în vorbirea curentă (și deloc în unele graiuri), *al doilea*, *al meu*, *ai mei*, *ale mele*, avem "articolul ordinal" *-lea* (*al patru-lea*) și "articolul pronominal" *-a* (*acesta*, *acela*, *aceștia*, *aceștea*, *alîta*, *unora*, *altora*, *căruia*, *așa*. în vorbirea curentă și în cea populară sau regional, și *acuma*, *aicea*, *atuncea*, *alătura*, *uniia*, *alțiia* etc.). De același fenomen general țin: prepozițiile compuse (*din*, *de la*, *dîntre*, *prin*, *printre*, *peste*, *despre* etc.), sistematic dezvoltate și mult mai numeroase în dacoromână decît în celelalte dialecte; vocativul de identificare cu *-le*, *-o*, *-lor*: *domnule*, *dracule*, *porcule*, *prostule*, *proasto*, *porcilor* (= "tu, care ești x", "voi, care

sînteți x”); diferențierea strictă dintre identitatea “externă” sau “reciprocă” (*aceiași om*), identitatea “internă” sau “reflexivă” (*eu însumi, omul însuși*) și identitatea “iterativă” (*tot eu, tot acela, tot acolo, tot atunci*); pe ca morfem nu numai “de acuzativ”, ci și de determinare (cf. *caut un prieten / îl caut pe un prieten*) etc. Hipertrofia determinării (nominale), considerată de E. Lewy drept trăsătura tipologică caracteristică a limbii române, e caracteristică, în realitate, numai pentru dialectul dacoromân.

5.2.3. Din punct de vedere “areal”, dialectul dacoromân e caracterizat:

a) prin **influența maghiară**, influență, ce-i drept, limitată la vocabular, dar care uneori a pătruns pînă în vocabularul de bază, atît în graiuri, cît și în limba comună (*chip, fel, gînd, neam, oraș, seamă, a bănuî, a cheltui etc.*);

b) prin faptul că **a dezvoltat o limbă comună și literară** supradialectală;

c) prin **influența latină clasică și neolatină occidentală** (nu numai franceză) la nivelul limbii comune și literare. Această influență n-a fost numai adoptare pasivă de elemente latine și occidentale în cadrul limbajelor tehnice și științifice, ci și adaptare la sistemul limbii române, dezvoltare de virtualități ale acestei limbi, creație sistematică stimulată doar de influența occidentală (așa, de exemplu, în domeniul verbelor, avem astăzi, în “familia” lui *a duce*, pe lîngă *a aduce*, și *a conduce*, *a introduce*, *a produce*, *a reduce*, *a traduce* etc., în “familia” lui *a pune*, pe lîngă *a apune*, *a supune*, și *a depune*, *a impune*, *a opune*, *a propune* etc.). Foarte multe dintre aceste elemente au fost integrate în limba vorbită “uzuală” (*Umgangssprache*) și multe au pătruns și în graiurile populare. Astăzi, nu mai putem vorbi și scrie românește, la un nivel cîtuși de puțin cult, fără neologisme latino-occidentale.

Prin influența maghiară, dacoromâna n-a fost atrasă într-o altă arie lingvistică (așa cum n-a fost atrasă în alte arii prin influența neogreacă și turcească). Prin influența latino-occidentală însă — influență care începe cu primele scrieri și tipărituri în limba română, dar devine masivă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și mai ales în sec. al XIX-lea —, dacoromâna cultă, fără a fi desprinsă de “liga lingvistică balcanică”, a fost reintegrată în aria culturală romanică și constituie astăzi doar o subarie cu trăsături specifice în spațiul lingvistic romanic. În schimb, celelalte dialecte n-au ajuns să dezvolte norme idiomatice supraregionale; nici măcar dialectul aromân, singurul orientat în acest sens, prin faptul că posedă literatură scrisă, n-a avansat prea mult în această direcție și se află încă într-o fază incipientă. În afară de aceasta, prin influențele masive care s-au exercitat asupra lor, dialectele sud-dunărene au fost atrase în subarii diferite în cadrul “ariei balcanice”: istroromâna — prin influența croată, aromâna — prin influența neogreacă, meglenoromâna — prin influența greacă și bulgară.

6. AȘA-ZISA “LIMBĂ MOLDOVENEASCĂ”

Zic “așa-zisa”, fiindcă o limbă moldovenească diferită de limba română, sau chiar și numai de dialectul dacoromân, pur și simplu nu există; e o himeră creată de o anumită politică etnico-culturală străină, fără nici o bază reală.

6.1. Din punct de vedere genealogic, limba vorbită de populația băștinașă și majoritară dintre Prut și Nistru — și, în parte, și dincolo de Nistru — ține de dialectul dacoromân. Tot ceea ce e caracteristic pentru dacoromână și desparte acest dialect de celelalte dialecte românești e caracteristic și pentru **graiul românesc din Basarabia**

și din Transnistria. Ba mai mult: **acest grai nu constituie nici măcar un grai autonom**, cu trăsături specifice, **în cadrul dacoromânei, cum ar fi**, de exemplu, **graiul bănățean sau cel maramureșean**.

6.1.1. Din punct de vedere tipologic, graiul “basarabean” **ține de tipul lingvistic romanic în realizarea românească a acestuia** (adică cu aceleași preferințe în cadrul acestui tip) și de **subtipul dacoromân, cu aceeași hipertrofie a determinării și cu aceleași “tendențe”**: multe forme “înaintate” în acest sens (*ca uniia, alțiia, aicea, atuncea*, sau chiar *așă-ia, ațiia-ia, acolo-ia, aista-ia*) sînt caracteristice și pentru graiul popular și regional din Basarabia.

6.1.2. Și din punct de vedere “areal”, graiul basarabean e cuprins în aria dacoromână, prezentînd aceleași trăsături caracteristice, inclusiv influența maghiară și constituirea limbii comune (la a cărei dezvoltare și fixare au contribuit, încă sub regimul țarist, și o seamă de scriitori și învățați din Basarabia), și, în pofida influențelor străine, **n-a fost atras în altă arie ori subarie lingvistică**. Rusificarea sistematică (mult mai intensă sub comunism decît sub țarism) a eșuat, în fond, în ceea ce privește limba ca atare. A implicat numai adoptarea limbii ruse pe lîngă limba română sau, cel mult, pierderea limbii române și înlocuirea ei cu limba rusă la o seamă de vorbitori; a fost deci **o rusificare a multor vorbitori** (mai ales dintre cei mai mult sau mai puțin culti), **nu propriu-zis o rusificare a limbii**, care, în vorbirea populară, și-a păstrat intacte structurile și procedeele esențiale. **Rusismele de semantică și sintaxă** (calcurile lingvistice), frecvente în vorbirea vorbitorilor bilingvi (care, din lipsă de educație lingvistică românească, nu cunosc în aceeași măsură și cu suficientă diferențiere ambele limbi), **sînt totuși și pînă astăzi numai fapte de interferență, lipsite de orice regularitate**; și, din perspectiva limbii române, sînt numai **greșeli de limbă** — greșeli pe care vorbitorii monolingvi sau practic monolingvi (în particular, țaranii) nu le comit, și intelectualii scrupuloși în întrebuintarea limbii le evită, **nu reguli și norme noi integrate în sistemul lingvistic**. În fonetică, pronunțarea velară a lui *l*, care se observă la unii vorbitori culti, nu are valoare fonologică și nu e populară; iar palatalizarea tipic rusești nici nu se constată în vorbirea autohtonilor. Și **rusismele de vocabular**, oricît de numeroase ar fi, **țin de vastul domeniu al nomenclaturilor “tehnice”, nu de lexicul structurat, și n-au pătruns în vocabularul de bază**. Într-un cuvînt, în graiul basarabean autentic, nu se constată nici un fapt comparabil, de exemplu, cu adoptarea aspectului verbal de tip slav în istroromână, cu fonemele δ, γ, θ din aromână ori cu împrumuturile lexicale relativ recente care au pătruns în lexicul structurat și în vocabularul de bază al dialectelor sud-dunărene.

6.1.3. Susținătorii existenței unei limbi “moldovenești”, confundînd criteriul genealogic cu criteriul “areal” și istoria lingvistică cu istoria politică, cred (sau, cel puțin, afirmă) că, independent de importanța influenței rusești “interne”, limba moldovenească s-ar fi despărțit de limba română și ar fi devenit o limbă autonomă printr-un proces de diferențiere — de divergență pozitivă și negativă —, datorită unei împrejurări istorice externe, **anume anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812**. Cu alte cuvinte, graiul moldovenesc din Basarabia și graiul, tot moldovenesc, de la vest de Prut, separate politicește, s-ar fi dezvoltat în direcții diferite (unul rămînînd moldovenesc și celălalt devenind român), astfel încît frontiera Prutului ar fi devenit cu timpul și o frontieră lingvistică, încă din epoca țaristă.

E o teză lipsită de orice temei, fiindcă:

a) din punct de vedere lingvistic, **graiul basarabeian nu s-a despărțit niciodată (și nici pînă acum) de limba vorbită în dreapta Prutului;**

b) **acest grai nu ține numai de graiul "moldovenesc";**

c) **linia Prutului nu reprezintă o frontieră lingvistică** (nu există nici un fenomen important de divergență și convergență care să separe graiul basarabeian de dacoromâna din dreapta Prutului);

d) **graiurile din dreapta și din stînga Prutului, românești dintotdeauna, se considerau și explicit românești cu mult înainte de anexarea Basarabiei de către ruși.**

În realitate, din punct de vedere strict genealogic, **graiul basarabeian nu reprezintă la nici un nivel o unitate lingvistică autonomă.** Nu constituie o limbă, alta decît limba română, nici un dialect al limbii române la nivelul celor patru dialecte istorice, nici un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân, ba chiar nici un subgrai autonom în cadrul graiului dacoromân moldovenesc: **e numai secțiunea din stînga Prutului a aceluiași sistem de graiuri și subgraiuri pe care-l constatăm în dreapta Prutului.** Cum se poate convinge oricine, consultînd hărțile din **Atlasul lingvistic român** (care cuprinde și Basarabia întregă și cîteva puncte din Transnistria) și comparîndu-le cu hărțile din **Atlasul lingvistic moldovenesc, graiul din nordul și din centrul Basarabiei ține de graiul moldovenesc propriu-zis, care, precum se știe, se întinde și în nordul Transilvaniei** (și, în nord, numeroase izoglose unesc graiul basarabeian cu toate graiurile din nordul spațiului lingvistic românesc, pînă în Maramureș), **iar graiul din sud ține de graiul muntean**, ca și graiul din sudul Moldovei dintre Prut și Carpați (singura deosebire e că în Basarabia limitele între graiul moldovenesc și cel muntean se prezintă ceva mai la sud decît în dreapta Prutului). **Nici o izoglosă esențială nu corespunde liniei Prutului: nici una nu merge de la nord la sud; toate merg de la vest la est, tăind linia Prutului de-a curmezișul.**

Am examinat în această privință hărțile sintetice din **ALRM**. Și rezultatul e următorul: în toate cazurile în care Basarabia constituie o zonă lingvistică continuă (sau practic continuă), această zonă întrece cu mult granițele Basarabiei, cuprinzînd o mare parte din teritoriul lingvistic românesc; și, de multe ori, formele respective coincid cu cele din limba comună și literară. De cele mai multe ori însă, **Basarabia nu constituie o singură zonă continuă, ci cel puțin două zone, cu forme care se prezintă și în dreapta Prutului, nefiind deci specifice Basarabiei în aceste zone.** Și, în anumite cazuri, formele din sud (muntenești!) se prezintă pînă și dincolo de Nistru (unde corespund, probabil, unei colonizări din sud ori teritoriului episcopiei Proilavei). Formele în același timp generale (cuprinzînd toată Basarabia) și specifice (cu limita la Prut) se constată extrem de rar, și numai în vocabular. Numai aproape specific și aproape general e *pleșcat* "chel" (care, apare și în Bucovina și pentru care, în sud, apare și *chel*); generale, dar nu cu totul specifice, sînt *lănțuh* — *lănțug* "lanț" (înregistrat și în Bucovina de Nord) și *baistruc* "copil din flori" (înregistrat și în Bucovina și într-un punct din Moldova din dreapta Prutului); specifice, dar nu absolut generale, sînt *grieri* "creieri" și *cleioancă* "mușama"; cu totul specifice și generale (cel puțin după acest atlas) sînt numai *sobor* "catedrală" și *sărnice* "chibrituri". Și chiar dacă toate aceste forme și alte cîteva ar fi generale și totodată specifice, asemenea elemente n-ar putea asigura autonomia graiului basarabeian. Cu cîteva *cleioance*, cu cîteva *sărnice* și cu cîteva *baistruci* nu se face o limbă!

Graiurile din stînga și din dreapta Prutului n-au evoluat deci în direcții diferite "încă din epoca țaristă", dat fiind că și pe la 1940 erau, în fond, identice. **Prin urmare, teza existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română este, atunci cînd e de bună-credință, o iluzie și o greșeală, cel puțin extrem de naivă; iar cînd e de rea-credință, e o fraudă științifică.**

6.1.4. Dar să admitem că nu e vorba de graiurile populare, ci de limba "cultă" — de limba comună (supradialectală) și literară —, știind că nu e just să se compare la același nivel limba cultă din dreapta Prutului cu graiurile populare din Basarabia, deși existența unei limbi moldovenești autonome se afirmă tocmai cu privire la aceste graiuri și deși genealogia limbilor și dialectelor nu se stabilește pe baza formelor lor culte, comune sau literare, care sînt un produs ulterior al unităților genealogice. În acest sens, e cel puțin ciudat că stagnarea și împilarea limbii române ("moldovenești") în Basarabia în timpul regimului țarist și dezvoltarea liberă și organică a aceleiași limbi în dreapta Prutului se prezintă ca argumente pentru a susține că ar fi devenit două limbi diferite. Dar aceste argumente implică cel puțin faptul că o limbă "cultă" (comună și literară) exista deja în Basarabia la data anexării acestei părți a Moldovei la Imperiul Rus.

Într-adevăr, această limbă exista. Era limba care s-a mai prelat în unele școli pînă ce a fost strict interzisă (pe la 1870) și cea a actelor publice, cîte s-au mai scris în limba română în primii ani ai ocupației rusești; și era limba care s-a citit în slujba religioasă pînă cînd — tot pe la 1870 — cărțile românești ("moldovenești") au fost scoase din biserici și arse, din ordinul arhiepiscopului rus Pavel. Această limbă era limba română cultă, în acea variantă a ei care se folosea în Moldova, variantă care prezenta, fără îndoială, unele trăsături regionale "moldovenești", dar prezenta în primul rînd toate trăsăturile devenite pînă atunci **românești generale** la acest nivel; trăsături proprii tradiției culte moldovenești, dar mai ales trăsături la origine "muntenești", corespunzătoare tradiției coresiene, consacrate de *Biblia* moldo-munteană de la București (1688), și de mult generalizate în limba română scrisă. Și **această limbă se putea considera și "moldovenească", dat fiind că se folosea în Moldova, dar se considera în primul rînd românească, adică destinată tuturor românilor (pe atunci nimeni nu se gîndea că "moldovenesc" s-ar putea afla în opoziție cu "românesc").** Deci nu a "devenit" limbă română de abia după 1812, printr-o ulterioară influență muntenească și prin adoptarea de neologisme latine și occidentale: deja așa-zisa Cazană a lui Varlaam (1643!), prima carte tipărită în Moldova, se intitulează **Carte românească de învățătură** și se adresează întregii "semînții românești"; și numai cu cîteva decenii mai tîrziu, Dosoftei numește limba în care scrie exclusiv "limbă rumânească".

Să admitem, provizoriu, și că limba cultă ar fi rămas în Basarabia la stadiul de dezvoltare la care ajunsese în 1812. Chiar și în acest caz, a susține că, din acest motiv, ar fi devenit, împreună cu graiurile populare care-i corespund, altceva decît ceea ce era, adică nu o formă sau o variantă a limbii române literare, ci o nouă limbă romanică, în rînd cu italiana, spaniola etc. (ba chiar și cu... româna!), și că, deci, graiurile identice din stînga și din dreapta Prutului ar ține de două limbi romanice diferite, nu e numai absurd, ci e de-a dreptul ridicol. Și fraudă rămîne fraudă; numai că devine încă mai gravă.

Dar, în realitate, stagnarea limbii culte în Basarabia nici n-a fost totală; și a fost

mai mult cantitativă — privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau — decît “calitativă” ori structurală. Cărțile românești tipărite în dreapta Prutului au mai circulat mult timp în Basarabia: la început liber și apoi, mai mult sau mai puțin, clandestin; cărți în limba română s-au tipărit pînă destul de tîrziu și la Chișinău, mai ales — dar nu exclusiv! — pentru uzul bisericesc; intelectualii din cele două părți ale Moldovei au rămas cît s-a putut în contact între ei; și — lucru încă mai important — **modelul ideal de limbă al scriitorilor și intelectualilor basarabeni** — atît al celor rămași în Basarabia, de la Stamatî la Mateevici, cît și, firește, al celor trecuți “în Țară”, de la Alecu Russo și Donici pînă la Hasdeu și pînă la Stere — **a fost totdeauna limba cultă și literară din Principate și apoi din România**. Și tocmai un basarabean ca Alecu Russo a scris pagini dintre cele mai lucide, mai inteligente și mai cumpătate despre dezvoltarea și cultivarea limbii române comune și literare. Ca să nu mai vorbim de cît a făcut Hasdeu pentru progresul românismului și pentru afirmarea unității limbii românești de pretutindeni. În tot acest timp, **nimeni nu se îndoia de identitatea limbii “moldovenești” cu limba română; nici măcar guvernul rus, deși o numea “moldovenească”; altfel nu s-ar fi îngrijit să interzică importul de cărți românești în Basarabia**. Tot în epoca țaristă, basarabeanul I. Hîncu (Ghinkulov), în gramatica sa publicată la Petersburg în 1840, numește limba română “valaho-moldavă” (*valachomoldavskij jazyk*) și *romynskij jazyk*, și preferă această ultimă denumire, pe care o consideră mai cuprinzătoare și mai adecvată; iar I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în 1865 și destinat școlilor din Basarabia (“compusă pentru școlile elementare și IV clase gimnasiale”): ***Cursulu primitivu de limba rumână [cu litere latine!] Nacial’nyj kurs rumynskogo jazyka***. **Limba moldovenească “diferită de limba română” e o himeră născocită mult mai tîrziu, în Transnistria sovietică.**

6.2.1. Dar, dacă o limbă moldovenească deosebită de limba română nu a existat și nu există ca rezultat al unui proces “natural” și normal în dezvoltarea istorică a limbilor de cultură, nu s-ar putea construi artificial o asemenea limbă, tot la nivelul limbii culte și literare, și anume pe baza graiurilor populare locale? Lingvistica aplicată cunoaște doar, în situații speciale, și planificarea rapidă a limbilor comune. S-ar putea, se înțelege, și chiar s-a și putut, cu rezultatele pe care le cunoaștem cu toții: e tocmai ceea ce s-a întreprins în Transnistria sovietică și s-a încercat apoi și în Basarabia, după a doua ocupație rusească, cea comunistă. Dar această întreprindere a fost și rămîne contradictorie din punct de vedere rațional, absurdă și utopică din punct de vedere istoric și practic.

A fost o întreprindere contradictorie fiindcă: a) își propunea să elaboreze o nouă limbă “națională”, adică corespunzătoare identității etnice și tradițiilor poporului “moldovenesc”, dar în același timp deosebită de limba română, și deci necorespunzătoare aceleiași identități etnice și aceluiași tradiții; b) aspira la o limbă “populară” (fără neologisme latinești și romanice occidentale, “pe care norodul nu le înțelege”), dar în același timp nepopulară (cu neologisme luate din limba rusă ori create ad-hoc, adesea prin procedee neobișnuite în limbile romanice sau chiar contrare normelor acestor limbi); c) preconiza o limbă strict autohtonă (corespunzătoare graiurilor locale) și în același timp exclusivă, ceea ce, cum am văzut, e imposibil, dat fiind că graiurile românești din stînga Prutului nu constituie o unitate lingvistică omogenă, nici o unitate delimitabilă față de graiurile din dreapta Prutului.

Din punct de vedere istoric și practic, aceeași întreprindere a fost de la bun început o absurditate, fiindcă poporul “moldovenesc” nu se afla în situația specială a unui popor “nou”, încă lipsit de limbă comună și literară: dispunea de mult, și la acest nivel, de o limbă proprie; anume de limba comună și literară românească. Și sub regimul sovietic, cînd au vrut să se exprime în **limba lor**, scriitorii de vază din Republica Moldovenească — de la Druță, Grigore Vieru, Liviu Damian la Matcovschi, Cimpoi, Dabija și atîția alții — au scris pur și simplu în limba română cultă și literară, deși uneori cu justificabile regionalisme. Au optat deci spontan pentru produsul istoric natural, nu pentru surogatul hibrid care li se oferea cu atîta insistență. Altfel n-ar fi putut corespunde tradițiilor autentice ale limbii culte și ale graiului popular din Basarabia.

În sfîrșit, întreprinderea sovietică “moldovenistă” a fost utopică, fiindcă își propunea un scop utopic: acela de a separa “limba moldovenească” de limba română. Scop care nu putea fi nicidecum atins. Căci, **oricîte rusisme ar fi adoptat și cu oricîte creații ad-hoc s-ar fi încărcat, o limbă bazată pe graiurile “moldovenești” și care păstra structurile esențiale ale acestora nu putea fi altceva decît o formă a limbii române; o formă, fără îndoială, aberantă și hibridă, anacronică și absurdă, dar totuși formă a limbii române**, ba chiar numai a dialectului dacoromân. Și, firește, nu putea avea nici un efect asupra poziției genealogice a graiurilor populare pe care se baza: nu le putea separa de limba română și, cu atîta mai puțin, nu le putea transforma în altă limbă romanică. Un dialect primar al unei limbi istorice se poate într-adevăr despărți printr-un proces de divergență de această limbă și deveni cu timpul o altă limbă istorică autonomă. Dar graiurile “moldovenești”, repet, nu constituie un dialect primar al limbii române și nici măcar un grai autonom în cadrul dialectului dacoromân.

Toate acestea explică și falimentul total al limbii “moldovenești” artificiale în Basarabia. Această limbă a putut fi un timp impusă; dar nu s-a putut impune nici în popor, nici între intelectuali. Dimpotrivă: după nu mulți ani, a fost înlăturată, nu numai datorită luptei deliberate a scriitorilor pentru mijlocul lor firesc de expresie, ci și datorită bunului-simț al vorbitorilor. Și, de îndată ce limba cultă din Basarabia și-a regăsit făgașul ei natural de dezvoltare, norma ideală care s-a impus a fost cea a limbii române comune și literare. În cursul procesului de renaționalizare și de normalizare a limbii culte, care a urmat (și încă nu s-a încheiat), întrebarea pe care, implicit, și-au pus-o vorbitorii conștienți de identitatea lor etnică și culturală în toate cazurile îndoielnice a fost: “Cum se spune în limba română?”, nu: “Cum ar trebui să se spună în limba moldovenească?”. Nu “românismele”, ci rusismele de formă și conținut și creațiile ad-hoc au fost (și continuă să fie) eliminate printr-o operație constantă de “selecție naturală”. **De pe urma limbii artificiale rămîne, ca o stafie, numai ideea greșită a unei “limbi moldovenești” deosebite de limba română, și numai la răuvoitori și la vorbitorii naivi și contaminați de ideologia sovietică.**

6.2.2. De altfel, utopia “limbii moldovenești” a fost numai manifestarea lingvistică a unei întreprinderi mult mai vaste. Într-adevăr, **frauda științifică nu s-a mărginit și nu se putea mărgini la limbă. Un neadevăr susținut conștient nu poate trăi singur; are nevoie de alte neadevăruri, pe care le și implică.**

De la limbă s-a trecut deci la literatură și apoi la toate celelalte forme ale culturii. Se știe la ce aberații s-a ajuns cu privire la literatură într-o anumită perioadă a “moldovenismului” sovietic. Numai scriitorii moldoveni dinaintea de 1812 au putut fi

acceptați fără nici o greutate ca scriitori de limbă "moldovenească" (ce-i drept, "veche") și deci ca reprezentanți ai tradiției literaturii "moldovenești". Scriitorii români din alte regiuni — de la cronicarii munteni la Școala Ardeleană și la Caragiale, Coșbuc, Arghezi, Goga, Rebreanu etc. — au fost, se înțelege, excluși din această tradiție: ar fi scris în altă limbă (în limba română) și ar fi ținut deci de o literatură "străină" (la Chișinău cărțile românești se găseau, când se găseau, numai la librăria de cărți străine). Probleme speciale se puneau însă cu privire la scriitorii moldoveni "occidentali" de după 1812. Când au încetat moldovenii din dreapta Prutului să fie "moldoveni" și au devenit "români"? În 1812? În 1859, o dată cu unirea Principatelor? Ori numai cândva după 1859? După soluția care se dădea acestei false probleme, Negruzzi și Alecsandri au fost, alternativ, "moldoveni", "români", și "moldo-români"; Eminescu și Creangă, cu precădere "români"; iar scriitorii de mai târziu, exclusiv "români". Așa s-a ajuns să se pretindă că pînă și Sadoveanu — fiind scriitor "român" — ar fi trebuit "tradus" în limba moldovenească. Se spune că Sadoveanu ar fi comentat, cu rostirea lui moldavă: "Audz mișăii! Sî ma traducî pi mini în limba me!" Și, dacă ar fi fost coerent, susținătorii "limbii moldovenești" ar fi trebuit să-i considere scriitorii de limbă străină și pe toți prozatorii și poeții basarabeni, cel puțin pînă la 1940 — pe Stamati, Russo, Donici, Hasdeu, Mateevici, Buzdugan, Stere etc. —, fiindcă și aceștia au scris toți, și au vrut să scrie, românește, nu "moldovenește". Cine ar mai fi rămas atunci în literatura "moldovenească" propriu-zisă?

Tot de la limbă s-a trecut la popoare și la identitatea etnică, istorică și culturală a acestora. Dat fiind că limba "moldovenească" trebuia să fie altă limbă decît limba română, cu atît mai mult trebuia să fie alte limbi dialectele românești sud-dunărene. Și acestor limbi diferite trebuiau să le corespundă, ca entități diferite, popoarele care le vorbesc. Deci, nu o singură limbă romanică orientală, limba română, și un singur popor neolatin în Europa dunăreană, ci cinci limbi romanice și, prin urmare, cinci popoare neolatine (mai mult sau mai puțin slavizate): istroromânii, aromânii, meglenoromânii, "românii" (dacoromânii!) și "moldovenii". Mai ales "românii" (inclusiv moldovenii "români" din dreapta Prutului) trebuiau să devină un popor străin și chiar un popor dușman moldovenilor. Așa, între altele, "ocupanții români" ar fi oprimat cultura națională a moldovenilor și ar fi impus în Basarabia, între 1918 și 1940, cultura lor străină și o limbă pe care "norodul nu o înțelegea" (poate norodul ucrainean, rus sau găgăuz, că doar norodul moldovenesc nu putea să nu-și înțeleagă limba). S-a ajuns astfel la binecunoscuta falsificare a întregii istorii, nu numai culturale, ci și politice, a moldovenilor și a tuturor românilor.

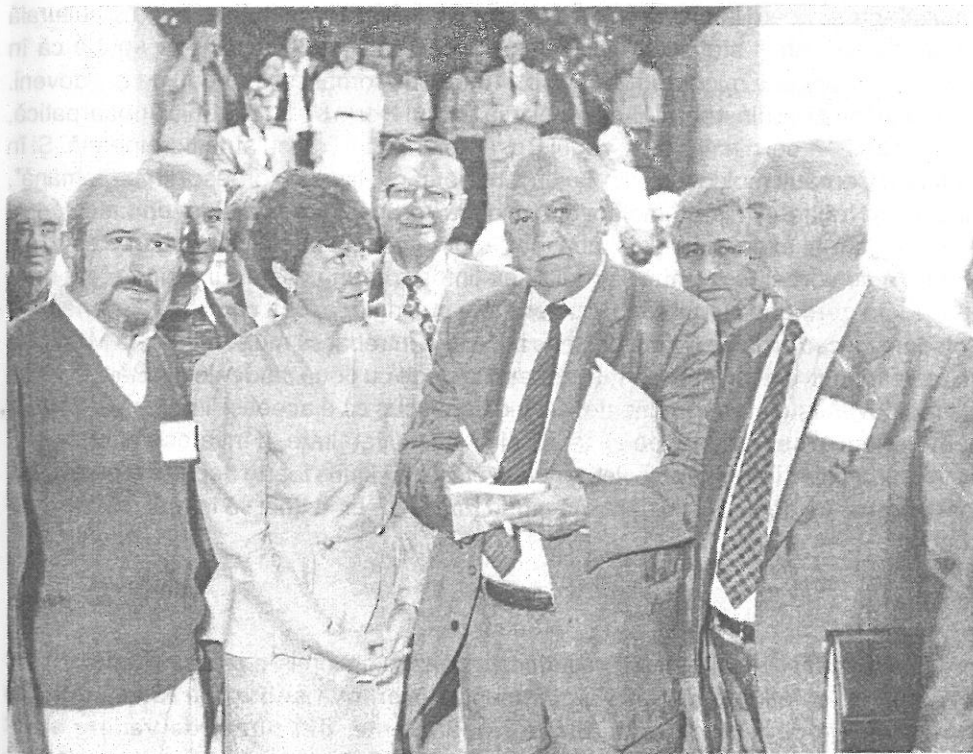
Multe din aceste aberații au fost, ce-i drept, retractate sau, cel puțin, nuanțate, în literatura științifică de nivel superior. Chiar și utopia lingvistică s-a năruit. Dar convingerile nebuloase pe care le produsese la nivelul ideologiei populare naive au persistat și încă mai persistă. Utopia trece, efectele rămîn.

6.2.3. Acțiunea "moldovenistă" sovietică s-a prezentat totdeauna și explicit ca avînd în primul rînd un scop politic, în aparență, generos și nobil: acela de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru). **E adevărat că scopul a fost în primul rînd, ba chiar exclusiv, politic.** Dar de generozitate, noblețe, naționalitate etc. nu poate fi vorba dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca **neidentitate**). **Identitatea unui popor nu se afirmă**

negîndu-i-o și suprimîndu-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului "moldovenesc" din stînga Prutului separîndu-l de tradițiile sale autentice — reprezentate în primul rînd de limba pe care o vorbește —, desprinzîndu-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. **Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale a poporului "moldovenesc":** e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit, "mankurtizare". Și "mankurtizarea" e genocid etnico-cultural. **Din punct de vedere politic, promovarea unei limbi "moldovenești" deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decît genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice.**

6.3. Ni se spune însă că, cel puțin pentru o parte din "moldoveniști", problema limbii nu s-ar mai pune în acești termeni, ci numai ca o chestiune de nume: se știe și se recunoaște că limba română și limba moldovenească sînt una și aceeași limbă și se propune numai să se numească cu două nume diferite ("română" în România, "moldovenească" în Republica Moldova).

Dar și această versiune "discretă" e lipsită de fundament. Limba română n-a fost niciodată numită — și nu se poate numi — "română" sau "moldovenească", fiindcă

E. Coșeriu împreună cu un grup de participanți la Congresul al V-lea al Filologilor Români. Chișinău, 1994.

român, românesc și moldovean, moldovenesc nu sînt termeni de același rang semantic (*moldovean, moldovenesc* se află la nivelul termenilor *muntean, oltean, bănațean, ardelean, maramureșean*, pe cînd *român, românesc* e termen general pentru toată limba română istorică și pentru limba română comună și literară); a fost numită cîndva, mai ales de străini, "moldavă sau valahă", ceea ce nu e același lucru. Și, în lingvistică, "moldovenesc", cu privire la limbă, se aplică numai unui grai (în cadrul dialectului dacoromân) a cărui arie nu coincide cu Moldova (deși cuprinde o mare parte din ea); dar **limba** "moldovenească", fiind identică cu limba română, nu poate fi identică cu acest **grai** și nu trebuie confundată cu el. Pe de altă parte, "moldoveni" nu sînt numai locuitorii băștinași din Republica Moldova, ci și locuitorii Moldovei "mici" din dreapta Prutului, și românii bucovineni; și aceștia nu numesc limba lor comună și literară "moldovenească", ci "română" sau "românească". Singurul argument care se prezintă în favoarea denumirii duble e că aceeași limbă se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil. Limba germană nu se numește "austriacă" în Austria și cea engleză nu se numește "australiană" în Australia, "statouniteană" (?) în Statele Unite etc. Pe lîngă aceasta, limba română nu se vorbește numai în România și în Republica Moldova, ci și în afara granițelor acestor țări, și ne întrebăm, dacă se admite denumirea dublă, cum ar trebui să se numească limba vorbită de românii din Ucraina, din Ungaria, din Serbia, din Bulgaria?

Pe de altă parte, denumirea dublă duce la aceleași confuzii ca și teoria celor două limbi diferite și poate implica aceleași urmări cît privește identitatea etnică și culturală a vorbitorilor. Într-o statistică ucraineană publicată în Occident ni se spune că în Ucraina, printre alte minorități, locuiesc 140.000 de români și 330.000 de moldoveni. "Românii" sînt cei din nordul Bucovinei, din ținutul Herța și din Rutenia subcarpatică, "moldovenii" — cei din nordul și sudul Basarabiei și din Transnistria ucraineană. Și în regiunea Cernăuți moldovenii din Boian sînt "români", fiindcă vorbesc "limba română", iar cei din Noua Suliță sînt "moldoveni", fiindcă vorbesc "limba moldovenească", deși vorbesc cu toții exact aceeași limbă. Tot în presa occidentală citim că în Republica Moldova se vorbește o limbă "înrudită" cu limba română. Cît de înrudită e, nu ni se spune. Ca germana cu persana, ca germana cu engleza, sau cam ca germana de la Potsdam cu cea de la Berlin? Și chiar pe mine m-a întreat cu multă mirare, la Moscova, un profesor universitar, cum de mă puteam înțelege cu două studenți din Bălți, vorbind ele moldovenește și eu românește; și cînd i-am spus că e aceeași limbă, m-a privit cu neîncredere și suspiciune; pe el, la școală și la universitate, îl învățase altceva.

Absurditățile și aberațiile sovieto-moldoveniste au ajuns foarte departe și au pătruns foarte adînc în ideologia vulgară din multe țări. Nu e bine deci să le mai facem și noi concesii.

* * *

Nu putem încheia altfel decît cu judecata pe care am emis-o pe baza faptelor reale și în cadrul teoretic pe care ni l-am propus: **a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală rîivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a**

identității etnice și culturale a unui popor și, deci, un act de genocid etnico-cultural.

Cîteva cuvinte și cu privire la apelul pe care ne propunem să-l adresăm Parlamentului Republicii Moldova.

S-a întreat, se pare, cineva și la Congresul al V-lea al Filologilor Români dacă noi, filologii și lingviștii care ne ocupăm cu limba română în toate formele ei, deci și cu graiul moldovenesc ca atare, avem dreptul să impunem Parlamentului unui stat independent numele pe care trebuie să-l dea limbii acestui stat. Într-adevăr, nu avem dreptul; avem datoria. Nu, se înțelege, să-i "impunem" ceva, ci să-i arătăm care este adevărul științific și istoric și să-l avertizăm cu privire la orice uneltire împotriva acestui adevăr, ca nu cumva să facă o greșeală care ar putea avea urmări extrem de grave. Cine, cu bună știință, nu protestează și permite să se facă o astfel de greșeală se face și el vinovat, ba chiar mai vinovat decît cine comite greșeala din neștiință. Tocmai dacă respectăm acest Parlament, sîntem datori să-l considerăm de bună-credință, doritor de a stabili și a promova adevărul și doritor de a respecta identitatea etnică și culturală a poporului băștinaș și majoritar din republică, cel puțin în măsura în care respectă identitatea etnică și culturală a populațiilor minoritare conlocuitoare; și avem datoria să-l ferim de riscul de a se acoperi de ridicol și de ocară în fața istoriei.

"Limba Română", nr. 3 (15), 1994, p. 10—25.

Comunicare prezentată la Congresul
al V-lea al Filologilor Români.
Iași—Chișinău, 6—9 iunie 1994.